

NEO-LİBERALİZME KARŞI SENDİKAL MÜCADELE: TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI

Hüseyin SEVGİ

Uludağ Üniversitesi / Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Araştırma Görevlisi
E-posta: hsevgi@gmail.com

ÖZET

1980'lerden itibaren, neo-liberal politikaların uygulanması, çalışma ilişkilerinde köklü dönüşümleri meydana getirmiştir. Bu süreçte, sendikaların krize girmesi kaçınılmaz olmuştur.

Özellikle 80'lerin ortası ve 90'ların başında Brezilya, Güney Afrika, Filipinler ve Arjantin gibi ülkelerde işçi hareketleri artmış ve bunlar toplumsal muhalefeti de bir araya getirerek ortak bir mücadele birliği oluşturmuşlardır. İşçi sınıfının öncülüğünde, toplumsal muhalefetin de desteğiyle oluşan bu hareket, temel olarak neo-liberal politikaların yarattığı yoksulluk ve işsizlik karşısı bir eksende meydana gelmiştir. Toplumsal muhalefetle bütünleşmiş bu işçi hareketleri, "Toplumsal Hareket Sendikacılığı" olarak adlandırılmaktadır.

Zonguldak Maden İşçileri Grevi (1990) ve Tekel İşçi Direnişi (2009) ülkemizde toplumsal hareket sendikacılığı bakımından önemli birer örnek oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler : *Toplumsal hareket sendikacılığı, Neo-liberal politikalar, Sendikal mücadele*

Alan Tanımı: Endüstri İlişkileri (Sendikacılık)

STRUGGLE TRADE UNION AGAINST TO NEOLIBERAL POLICIES : SOCIAL MOVEMENT UNIONISM

Abstract

The impact of neo-liberal policies has increased since the 1980s. This situation has created radical changes in labour relations. This process was quite painful and the trade unions entered a crisis.

Especially in the mid 80s and early 90s in Brazil, South Africa, Philippines and Argentina in such as countries, increased the labor movement bringing together social opposition, and they formed the unity of a common struggle. This movement have occurred on an axis mainly of neo-liberal policies against poverty and unemployment under the leadership of the working class, with the support of social opposition movement consisting. These workers movements that Integrated social opposition is called "Social Movement Unionism".

Zonguldak Miners' Strike and march (1990) and Tekel Workers Resistance (2009) are important examples about Social Movement Unionism in Turkey.

Keywords: *Social Movement Unionism, Neo-liberal Policies, Struggle of Trade Union*

JEL Code: J51

1. GİRİŞ

20. yy son çeyreğinden itibaren siyasal, sosyal ve ekonomik alan başta olmak üzere birçok alanda meydana gelen değişim, takip edilmesi zor bir hal almıştır. Özellikle 1980'lerden itibaren, ikinci dünya savaşından sonra ağırlık kazanan müdahaleci devlet modelinden vazgeçilerek, neo-liberal politikaların uygulanması, çalışma ilişkilerinde köklü dönüşümleri meydana getirmiştir. Bu süreç sendikaları yapısal olarak yenilenme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Oldukça sancılı geçen bu yeniden yapılanma sürecinde, sendikaların krize girmesi kaçınılmaz olmuştur.

Sendikacılık geleneğini krize ve tasfiye noktasına sürükleyen inisiyatif ne yazık ki işçi hareketinden gelmedi. Bu gelişme büyük ölçüde sermayenin yeni liberal programının bir sonucu olarak yaşanmaktadır. (Özuguurlu, 2008:57)

Yaşanan sendikal kriz, köklerini sanayi devriminden alan kitlesel sendikal anlayışın, yeni dönemde hem örgütlenme biçimi hem de kapsadığı kitle açısından değişen koşullara uyum sağlamada zorluk çekmesinden, durağan bir yapı içinde bulunmasından kaynaklanmıştır. Kapitalizmin dönüşümü karşısında, emek hareketindeki bu durağanlık, sendikaların bir çıkmaza girmesine neden olmuştur. Sendikalar neo-liberal politikalar karşısında adeta yalnız kalmışlardır. 80'lerin ortası ve 90'ların başında Brezilya, Güney Afrika, Filipinler ve Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelerde işçi hareketleri artmış ve bunlar toplumsal muhalefeti de tetikleyerek bir araya getirmişler, ortak bir mücadele birliği oluşturmuşlardır. İşçi sınıfının öncülüğünde, toplumsal muhalefetin de desteğiyle oluşan bu hareket temel olarak neo-liberal politikaların yarattığı yoksulluk ve işsizlik karşıtı bir eksende meydana gelmiştir. Toplumsal muhalefetle bütünleşmiş bu işçi hareketleri, "Toplumsal Hareket Sendikacılığı (THS)" olarak adlandırılmaktadır.

Toplumsal hareket sendikacılığı neo-liberal politikaların etkisini artırdığı bir dönemde, sendikal alanda verilen mücadelenin, klasik emek-sermaye çatışmasının ötesine taşınması gerekliliğini savunmaktadır. Bu bakımdan ortaya çıkan sorunlara da toplumsal ekseninde yaklaşarak çözüm aramaktadır. Sendikal hareketin sadece işyerleri ile sınırlı kalmaması gerektiğini öne süren bu yaklaşım, çalışanlar, işsizler, yoksullar, öğrenciler gibi çok çeşitli toplumsal grupları içine alan bir mücadeleyi öngören örgütlenme anlayışını yansıtmaktadır.

Ülkemizde de Zonguldak Maden İşçileri Grevi ve Yürüyüşü'nün (1990) ve Tekel İşçileri Direnişi'nin (2009) THS bakımından analizi, bu işçi hareketlerinin hangi açıdan THS'ye benzediği veya farklılaştığı noktasında önem taşımaktadır.

2. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI

Son otuz yıldır sendikaların ve sendikacılığın bir bütün olarak krizde olduğu, bir tartışma olmaktan çıkıp başlı başına bir olgu olarak, tüm çevrelerce kabul edilmiştir. Bu krizin en önemli etkenleri ise, neredeyse yaşanan kriz ile aynı yaşta olan neo-liberal politikalar ve bu politikalara bağlı olarak yaşanan ekonomik küreselleşmedir.

İçinde bulunduğu çıkmazla yüzleşen sendikalar, krizden en az zararlı çıkmak için çözüm yolu arayışına girmişlerdir. Tam da bu noktada, 80'lerin ortası ve 90'lı yılların başında Güney Afrika, Brezilya, Filipinler, Güney Kore, Arjantin gibi bazı ülkelerde yaşanan sendikal hareketler, sendikaların bu çözüm arayışlarına bir umut ışığı olmuştur. Sendikalara yeni mücadele alanları açan, yeni görevler yükleyen ve sendikaların çok daha geniş bir perspektife sahip olması gerektiğini savunan bu umut ışığının adı : Toplumsal Hareket Sendikacılığı'dır.

Sendikal çok farklı çözüm yolları ve “yeni” önerilerde bulunulmuştur. Önerilerde bulunanların bir kısmı, sendikaların hala güçlü bulunduğu ülkeler ile (İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi) sendikal hareketin, mücadelenin oldukça canlı olduğu ülkelere (Güney Kore, Güney Afrika, Brezilya, Filipinler gibi) bakmakta, onların özelliklerinden yola çıkarak “yeni” sendikal politikalar üretmektedirler. Toplumsal Hareket Sendikacılığı da bu tür gözlemlerin sonucunda oluşturulmuş sendikacılık olarak karşımıza çıkmaktadır.(Akkaya, 2004:2)

THS, ortaya çıktığı bölgelerin ve ülkelerin kendine has özelliklerini taşıdığı için evrensel bir tanım yapmak oldukça zordur. THS ile ilgili araştırma yapan yazarlar da inceledikleri olaylara veya ülkelere göre değişik tanımlar yapabilmektedir. Yaşanan THS deneyimleri birbirinden farklı özellikler taşımakla birlikte, bu deneyimler bazı temel noktalarda birleşmekte ve ortak bir zemin oluşturmaktadır. Bu deneyimlerinin en benzer yanı, neo-liberal politikalar ve küreselleşme ile giderek artan hak kayıplarına ve yoksulluğa bir başkaldırı olarak ortaya çıkmış olmalarıdır. Bir diğer önemli ortak özellikleri ise sadece neo-liberal politikalara değil, doğrudan kapitalist sisteme karşı bir duruş sergilemeleridir. Burada amaç, sistemin aksaklıklarını düzelterek sistemi yaşanılır bir hale getirmek değil, doğrudan sistemin kendisinin değiştirilmesidir. Bir başka deyişle THS, reformist bir sendikacılık anlayışını reddetmektedir.

THS'nin somutlaştığı en önemli merkezlerden olan Güney Afrika'da, Güney Afrika Sendikalar Kongresi(COSATU)'nin 2001 yılında başlattığı ve büyük bir başarı elde ettiği “Kâr'dan Önce İnsan” isimli kampanyasında, en ünlü sloganın “Kapitalizm Hastalıktır” olması da bu açıdan tesadüf değildir. (Naidoo, 2001:5)

THS, parti önderliği ile toplu pazarlık sendikacılığından farklı olup geniş bir yönelimden daha az ideolojik, siyasal eğilim içermektedir. İş kolu ya da meslek sendikacılığının yapısal ve hukuksal özelliklerini taşımaz. Bu sendikacılık,

kapitalist küreselleşmeye başkaldırı içerir. İşbirliğine ve bürokratik liderliğe karşı çıkar. (Moody, 1997:52-57)

Toplumsal hareket sendikacılığı, neo-liberal politikaların saldırısı karşısında, Avrupa ve ABD’de ki sendikaların işbirlikçi ve pasif tutumlarına bir tepki olarak kendini göstermiştir. Neo-liberal politikalar karşısında, klasik sendikal örgütlerin çaresiz kaldığı farkedilmiş ve Güney Afrika, Brezilya, Filipinler, Güney Kore gibi bazı güney ülkelerinde toplumsal hareket sendikacılığı kendine özgü eylemlerle baş göstermiştir.

Ortaya çıktığı bölgeler itibariyle toplumsal hareket sendikacılığı, “Güney”in özelliklerini içinde barındırmakla birlikte, “Kuzey”in sendikacılık anlayışına da bir eleştiridir. (Watermen, 2001:315-317) Güney’in eleştirdiği Kuzey’in sendikacılık anlayışı ise çoğunlukla ekonomik bir karakteristiği olan, dar bir alana odaklanmış, siyasi faaliyetten arındırılmış yalın bir sendikacılıktır. (Fairbrother, 2008:213)

THS, Avrupa’nın 2. Dünya Savaşı sonrasında izlediği korportarist sendikacılığı ile ABD’nin izlemiş olduğu işyeri ile sınırlı ücret/toplu pazarlık sendikacılığının sonuçlarına bir itirazdır. (Akkaya, 2004:3)

THS’yi diğer sendikacılık türlerinden ayıran, neo-liberal politikalar karşısında çaresiz kalan emek hareketine, bir çözüm olarak sunulmasını sağlayan en önemli unsuru ise THS’nin sadece işçi çıkarlarına hizmet etmemesidir. THS, ücret ve toplu pazarlık gibi klasik sendikal mücadelesini sürdürürken, bunlarında yanında, tüm toplumu ilgilendiren yoksulluk, işsizlik, ayrımcılık, ırkçılık, çevre kirliliği gibi çok daha geniş bir mücadele perspektifine sahiptir.

Bu nedenle THS, kendisi gibi sorunlarla mücadele eden diğer tüm örgütlerle işbirliği yapar. Bu işbirliğini yaparken ne kendisi bir başka parti veya örgütün denetimi altına girer ne de başka bir örgütü kendi denetimi altına alır. Burada THS, toplumsal muhalefeti bir araya getiren, sorunlarla mücadelede bir merkez görevi üstlenir. Diğer bir deyişle THS toplumsal muhalefetin merkezi durumundadır. Toplumsal hareket sendikacılığı, toplumdaki sosyal hareketlere liderlik yaparak mücadelenin lokomotifini olmayı içermektedir. (Aganon & Serrano & Certeza 2009: 41)

Farklı ülkelerde ortaya çıkan ancak ortak unsurları olan THS'nin temel özelliklerini daha sistematik bir şekilde açıklamak gerekirse; (Naido, 2001:4-6; Aganon & Serrano & Certeza 2009: 41-46)

- THS, sermayenin küreselleşmesi ile (neo-liberal politikalarla) yüzleşmenin/mücadele etmenin güçlü bir aracıdır.
- THS, sendikaların içinde bulunduğu krize bir çözüm aracı olarak gözükmektedir.
- THS'de sendikalar sadece sendikalararası dayanışmaya değil, diğer tüm toplumsal gruplarla dayanışma içine girerler. Siyasi partiler, demokratik kitle örgütleri, öğrenci birlikleri vb..
- THS'de sendikalar, işbirliği içinde olunan örgütlere liderlik ederler. Ancak yapısal bir birleşme veya baskı yoktur. İşbirliği içindeki örgütler eşit koşullarda harekte ederler.
- THS, herhangi bir parti önderliğine ihtiyaç duymaz. Herhangi bir görüşün, ideolojinin egemenliği altına girmeyi reddeder.
- THS'de ele alınan sorunlar çok çeşitlidir. Çalışma hayatına ilişkin sorunların ötesindedir. Yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği, işsizlik vb..
- THS, zayıf toplumsal sınıflar, kayıtdışı çalışanlar, güvencesiz çalışanlar, çocuk işçiler gibi korunmaya en acil ihtiyacı olan grupları korumak için ideal bir örgütlenmedir.
- THS, geniş bir uluslararası dayanışmayı gerektirir. Çünkü mücadele ettiği sorunlar yerel sınırları aşmış durumundadır.
- THS'nin işbirliği içindeki tüm örgütler çok çeşitli eylem şekilleri kullanabilirler. Gösteri yürüyüşleri, protestolar, bina işgalleri veya daha radikal eylemler.

THS, belli bir teori veya ideolojiye bağlı olmayıp pratikten doğan bir hareket olduğu için sayılan özelliklerine, ortaya çıktığı bölgeye göre yeni maddeler eklenebilir. Güney Afrika'da THS, ırkçılık karşıtı bir mücadele olan “Anti-Apartheid” hareketi ile birlikte şekillenirken, Filipinler'de ise Kilusung Maya Uno (KMU) hareketleri olarak bilinen, radikal eylemlerle kendisine yer bulmuştur. (Aganon & Serrano & Certeza 2009:49)

Ülkemizde ise doğrudan bir THS deneyimi yaşanmamıştır. Ancak bazı işçi hareketleri, taşıdıkları unsurlar ve içerdikleri dinamikler bakımından THS benzeri özellikler barındırmaktadır. THS'nin temel özelliklerini yansıtan bu hareketlerden ilki, Zonguldak Madenci Grevi ve Yürüyüşü (1990)'dür. Bu açıdan önemli bir diğer işçi hareketi ise Tekel İşçi Direnişi (2009)'dir.

3. ZONGULDAK GREVİ VE TEKEL DİRENİŞİ'NİN TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRMESİ

3.1. THS ve Zonguldak Maden İşçileri Grevi ve Yürüyüşü

Zonguldak maden işçilerinin başlattığı ve Türkiye işçi hareketleri içinde ayrı bir yeri olan büyük grev, 1990 yılının son aylarında başlamış ve 1991'in ilk aylarında yapılan yürüyüşle son bulmuştur. Bu önemli işçi hareketi kayıtlara, “Zonguldak Büyük Madenci Grevi ve Yürüyüşü” olarak geçmiştir. Toplumsal Hareket Sendikacılığı (THS) açısından Zonguldak'taki bu grev başlangıcı, gelişimi ve oluşturduğu etki bakımından işçi hareketleri içinde ayrı bir öneme sahiptir.

Grev kararı, Zonguldak'taki Türkiye Taşkömürü İşletmeleri (TTK) ve Maden Tetkik Arama (MTA) işyerlerinde örgütlü olan Türk-İş'e bağlı Genel Maden İş Sendikası (GMİS) ile işveren arasında, 48 bin işçi için sürdürülen toplu sözleşme görüşmelerinin uyuşmazlık ile sonuçlanmasıyla, GMİS tarafından 30 Kasım 1990'da alınmıştır. (Yükselen, 1998:550)

Grev kararı ülkenin gündemine oturmuş ve her kesimin katıldığı tartışmalarla grevin neden-sonuçları tartışılmaya başlanmıştır. THS açısından burada önemli olan, yapılan tartışmaların o dönem için henüz yeni sayılan, neo-liberal politikaların eleştirisi zemininde yapılmasıdır. Burada karşımıza, THS deneyimlerinin en temel özelliğini oluşturan “neo-liberal politikalarla mücadele aracı olması” çıkmaktadır. Aynı zamanda bu durum, işçilerinin taleplerinin sadece ekonomik değil, politik birer amaç taşıdığına da göstergesidir.

Zonguldak grevinin seyri ve sonuçları, 1980'den beri uygulanmakta olan yeni liberal politikalar açısından bir model oluşturacaktı. Sorunun özünün burada düğümlemesi mücadelenin ekonomik boyutu aşarak politik bir boyut kazanmasına yol açıyordu.(Yükselen, 1998:551)

Grev ve yürüyüş esnasında yaşanan deneyimler ise THS'nin bir diğer temel unsuru olan "toplumsal muhalefetin merkezi olma" özelliklerini taşımaktadır. Grev ve yürüyüş süresince GMİS başkanı Şemsi Denizler işçilerin ve toplumsal muhalefetin nabzını tutmayı çok iyi başarmıştır.

Kamuoyunun büyük bir bölümü, 10'a yakın siyasi parti, çok sayıda sendika, demokratik kitle örgütleri, birçok meslek örgütü, esnaflar, öğrenci birlikleri, engelliler, kadın örgütlerinin ve daha birçok dernek ve vakfın desteği ile grev 30 Kasım 1990'da başladı. Ayrıca işçilere uluslararası sendikalardan da destekler geldi. Greve ve yürüyüşe destek veren tüm örgütler GMİS'nin tavrına göre hareket etti. Yürüyüş esnasında, işçilerin soğuktan korunmak için battaniyelere ihtiyacı olduğunu açıklamasından sonra, kamyonlarla battaniyelerin toplanması, bu duruma en iyi örneklerden biridir. GMİS, bir anda toplumsal muhalefetin merkezine oturmuştu. (Özen,1998:553-554; Yükselen,1998: 550-551)

Zonguldak'taki bu hareket, birçok yönüyle THS deneyimleriyle benzer özellikler taşısa da bazı yönleriyle ciddi farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları ise; genel olarak bir sendikal kriz tartışmasının olmaması, THS'nin sendikal krize bir çözüm yolu olup olamayacağı değerlendirmesinin yapılmaması ve neo-liberal politikalara karşı bir tavır alınırken, doğrudan bir kapitalist sistem karşıtlığının bulunmaması olarak sıralayabiliriz. Ancak bu farklılıklarına rağmen, Zonguldak Büyük Madenci Grevi ve Yürüyüşü, THS bakımından, ülkemiz için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

3.2. THS ve Tekel İşçi Direnişi

Tekel İşçi Direnişi veya Tekel Direnişi, 14 Aralık 2009'da Türkiye'nin dört bir yanından gelen Tekel işçilerinin Ankara'da toplanmasıyla başlayan ve 78 gün süren zorlu bir direniştir. 12 bine yakın Tekel işçisinin, çalışma koşullarında ciddi hak kayıpları yaratan 4/C statüsünde çalışma mecburiyetine karşı, Tekgıda-İş Sendikası 14 Aralık 2009'da eylem kararı almıştır.

Zonguldak Büyük Madenci Grevi’den sonra Türkiye’deki bu büyük işçi hareketi, uzun süredir sessizlik içinde olan emek hareketine adeta bir soluk olmuştur. Başlangıçta, özellikle hükümet tarafından çok önemsenmeyen direniş, işçilerin Ankara’nın merkezi olan Sakarya Caddesi’ne çadır kurup, direnişe süreklilik kazandırmasıyla beklenmedik bir boyut kazanmıştır. 78 günlük bu zorlu direniş, THS bakımından da önemli özellikleri içinde barındırmıştır.

THS açısından, Tekel Direnişi'nin en belirgin özelliği, yaklaşık 30 yıldır uygulanan neo-liberal politikalara karşı net bir başkaldırının olması ve salt bir ücret pazarlığının yapılmamasıdır. Direniş basit bir ücret pazarlığı değil, doğrudan neo-liberal politikaları hedef alan bir hak mücadelesi şeklinde gelişti. Bu nedenle talepler de sadece çalışma hayatına sıkışıp kalmamıştı. Yoksulluğun önlenmesi, işsizliğin giderilmesi ve insanca yaşam gibi tüm toplumu ilgilendiren talepler söz konusuydu. (Bürkev, 2010: 27) Tekel Direnişi'ni THS için önemli kılan bir diğer özelliği ise, neo-liberal politikalara karşı oluşan sert tepkinin de etkisiyle, cılız da olsa bir kapitalizm karşıtlığının oluşmasıdır.

Tekel Direnişi'nin aldığı toplumsal destek ise THS deneyimleri için gösterilebilecek güzel örneklerdendir. Direniş boyunca birçok işçi ve memur sendikası, demokratik kitle örgütlerinden, siyasi partilerden, öğrenci dernekleri gibi büyük küçük birçok örgüt kesintisiz destek vermiştir. Ayrıca başta, Ankara halkı ve esnafı olmak üzere, ülke çapında direnişe destek her geçen gün artmıştır. Direniş boyunca toplumsal muhalefetin kalbi direniş çadırlarında atmıştır. Tekgıda-İş , direnişi başarılı bir şekilde yönetmiş ve direnişe destek veren örgütleri bir arada tutmayı başarmıştır. Başladıktan kısa bir süre sonra Tekel işçilerine özgü olmaktan çıkan ve genel kamusal destek bulan bu direniş, toplumsal muhalefete kısa sürelide olsa bir soluk olmuştur.

Tekel Direnişi'ni THS açısından Zonguldak'taki işçi hareketinden ayıran en önemli özelliği ise, “sendikal krize çözüm” tartışmalarının sesini yükseltmesidir. Direnişin sendikal harekete adeta bir soluk olması ve toplumsal muhalefeti bir araya getirmedeki başarısı, sendikaların içinde bulunduğu krizin çözümü için alternatif olup olmayacağı tartışmalarını alevlendirmiştir.

THS deneyimlerine çok benzeyen özellikleri içinde barındırmasına rağmen Tekel Direnişi'nin saf bir THS örneği olduğunu söylemek olanaksızdır. Özellikle direnişin hiçbir somut başarı elde edilmeden sonlandırılması, geleneksel

bürokratik sendikal yapıdan ayrılamaması ve sendikanın direniş boyunca sürdürdüğü “toplumsal muhalefetin merkezi” olma durumunu koruyamaması, bu hareketin saf bir THS olmasını olanaksızlaştırmaktadır.

4. SONUÇ

Gerek Zonguldak Büyük Mandeci Grevi ve Yürüyüşü gerekse Tekel Direnişi, THS açısından ülkemiz adına güzel birer örnek oluşturmakla birlikte, çıkarılacak önemli dersleri de içlerinde barındırmaktadır.

Her iki işçi hareketinde de ortaya çıkan THS'ye benzer özellikler, anlık meydana gelen tepkiler çerçevesinde oluşmuştur. Bu nedenle bu işçi hareketleri sona erdiğinde THS örneklerine benzer yapı da ortadan kalkmaktadır. Sendikaların, sendikacıların, işçilerin ve diğer tüm örgütlerin bilinçli bir biçimde, THS çerçevesinde bir araya gelmeleri söz konusu değildir.

Hangi şartlarda ortaya çıkarsa çıksın THS deneyimleri göstermiştir ki, neo-liberal politikalar karşısında giderek güç kaybeden sendikaların, güçlü durabilmesi için toplumsal muhalefetle işbirliği içinde olması gereklidir. Çünkü neo-liberal politikalar sadece sendikaları değil tüm toplumu tehdit etmektedir.

Kapitalizmin yeni evresinde yeni politikalar üretirken, sendikalar da toplumun desteğini alarak, bu yeni politikalarla mücadele etmeleri yeni dönemde sendikal krizin aşılması için bir umut ışığı olabilir.

KAYNAKÇA

Aganon, Marie E. & Melisa R. Serrano & Ramon A. Certeza “*Union Revitalization and Social Movement Unionism in The Philippines*”, Friedrich Ebert Stiftung and U.P. School of Labor and Industrial Relations. 2009. ss. 39-56.

Bürkey, Yalçın. “*Ne Eskinin Basit Devamı Ne Yeninin Kendisi*”, içinde: Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi, (Editör: Gökhan Bulut), Nota Bene Yayınları, Ankara, 2010. ss. 11-45.

Fairbrother, Peter “*Social Movement Unionism or Trade Unions as Social Movements*”, Employee Responsibilities & Rights Journal. 20, 2008, 213-220.

Moody, Kim “*Towards an International Social-Movement Unionism*”, *New Left Review*. 255, 1997, 52-57.

Özen, Ülkü. (1998), “Zonguldak'tan Ankara'ya Doğru”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi-Cilt 3*, (Editör: Baydar, Oya), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 553-557.

Özüğurlu, Metin. “*Yeni Proleterleşme Dalgasını Önce Formu : Toplumsal Hareket Sendikacılığı*”, içinde: *Sendikal Kriz Yaklaşımları*, (Editör: Fikret Sazak), Epos Yayınları, Ankara, 2008. ss. 57-65.

Ravi Naidoo (2001). *Social-Movement Unionism in South Africa: A Strategy for Working Class Solidarity?*, <http://www.docstoc.com/docs/27918671/Naidoo---Social-Movement-Unionism-in-South-Africa---2001>, [İndirme Tarihi: 18.07.2012]

Waterman, Peter “*Trade Union Internationalism in the Age of Seattle*”, *Antipode*. 33, 2001, 312-332.

Yüksel Akkaya (2004). *Toplumsal Hareket Sendikacılığı: Ne kadar Yeni, Ne Kadar Eski?*, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1214, [İndirme Tarihi: 05.08.2012]

Yükselen, İ. Hakkı. (1998), “Zonguldak Grevi ve Yürüyüşü”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi-Cilt 3*, (Editör: Baydar, Oya), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 553-557.